

ÇAĞDAŞ AZƏRBAYCAN POEZİYASINDA FÜZULİ ƏNƏNƏLƏRİ

Açar sözlər: lirika, Füzuli, Vaqif Səmədoğlu, Əli Kərim, çağdaş poeziya

Keywords: lyrics, Fuzuli, Vagif Samadoglu, Ali Karim, modern poetry

Ключевые слова: лирика, Физули, Вагиф Самедоглу, Али Керим, современная поэзия

Azərbaycan poeziyasında XX əsrə qədər həтта XX əsrin 20-ci illərinə qədər klassik şeir formaları aparıcı olmuşdur. Müasir poeziyanın formalaşmasında Füzuli irsinin böyük rolu olmuşdur. XX əsrin 60-cı illərindən ədəbiyyatımızda başlayan yeniləşmə sonrakı dövrlərdə də davam etmişdir. Bu dövrlərdə sosializmdən imtina və klassik irsə marağın artması ilə müşahidə olunur. 80-ci illərin sonunda ictimai-iqtisadi formasiyanın iflası nəticəsində insanlarda ümitsizlik, mənəvi böhran hisləri Füzuli dövrünün qeyri-müəyyənliyini xatırladır. Sözügedən dövr Füzuli yaradıcılığına marağın artması ilə müşahidə olunur. Çağdaş poeziyaya təsir göstərən Füzuli motivlərindən biri -ictimai kədər və onu doğuran səbəblər Füzuli irsində məhəbbət konsepsiyası müasir dövr şairlərin yaradıcılığının başlıca mövzularıdır. Füzuli öz əsərlərində bu mövzulara müxtəlif yönümdən yanaşır, onu rəngarəng bədii obrazların köməyi ilə təqdim edir. Füzulinin qəmlə yoğrulmuş humanizmi, insanpərvərliyi əsrlərin dərinliyindən gələrək çağdaş sənətkarların yaradıcılığında da sezilir. Əli Kərim, Vaqif Səmədoğlu, Ramiz Rövşən, Salam Sarvan, Vaqif Bayatlı kimi şairlərin yaradıcılığında Füzuli irsindən bəhrələnmənin şahidi oluruq. Maraqlı budur ki, sözügedən sənətkarlar klassik şeir formalarından (qəzəl, qəsidə və s.) istifadə etməmişlər. Həmin sənətkarların yaratdığı nümunələr formaca deyil, məzmunca Füzuli irsini xatırladır.

XX əsrdə 50-60-cı illərində poeziyada Füzuli ənənələrini davam etdirən sənətkarlardan biri olan Əli Kərimin lirikası istər mövzu, istərsə də, məzmun baxımından Füzuli irsini xatırladır. Şairin məhəbbət lirikasına nümunə olan "Qayıt" şeirində oxuyuruq;

*Həsərin araya atdı dağ, dərə,
Sənən işıq oldun, batan sən oldun.
Qayıt, mənim gülüm, qayıt bu yerə,
Ey mənim istəyim, nə gəlməz oldun! [2, s.288]*

Bu parçada Füzuli lirikasında tez-tez rast gəldiyimiz həsrət, hicran, ayrılıq motivi öz əksini tapmışdır. Sevgilisinin ayrılığına dözə bilməyən Aşiq yarının qayıtmasını, geri dönməsini arzulayır. Əli Kərimin poeziyası Füzuli poeziyası kimi möcüzələrlə doludur. Sənətkarın yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan poeziyasında sözün dirilməsi, poetik fiqura çevrilməsi kimi missiyanı həyata keçirmişdir. Əli Kərimin yaradıcılığından söz açarkən Y. Qarayev bildirir ki, "Əli Kərim təsvir et-

diyi hadisələri daxilən yaşayır, onu öz “mən”inin bir parçasına çevirir, özü də dənizdən yazanda dəniz, Kürdən yazanda Kür olur.[8,s.105]

Əli Kərim Füzuli poeziyasına olan məhəbbətini “Füzuli” şeiri vasitəsi ilə ehtiva etmişdir. Sözügedən şeir Füzulinin “... Fələklər yandı ahimdən” sözlərinin epiqraf gətirilməsi ilə başlayır.

*Füzuli, o nə dövrən!..-Görsələr yanır insan
Yanana od verdilər.
Füzuli, o nə kədər!
Görsələr donur insan,
Donana buz verdilər... [1, s.33]*

Əli Kərim poeziyası Füzuli irsi kimi tənhalıqdan, həsrətdən, kədərdən yoxurulmuşdur. Lakin şair bu kədərin, tənhalığın özündə də bir ümid axtarır. Buradan da aydın olur ki, Ə.Kərim kədəri daimi deyil. Dövrün görkəmli şairlərindən olan Əli Kərim Füzulinin “Söz” qəzəlinə paralel olaraq yazdığı şeirdə “söz” həm dünyaya tən tutulur, həm də dünya ilə bərabərləşir.

*Günəş könüllü söz,
Məhəbbət özüllü söz.[1, s.137]*

Füzuliyə görə, söz bir ölçüdür, varlığı dərk etmənin tək açarıdır. Füzuli “Söz” qəzəlində sözə münasibətini aşağıdakı kimi ifadə etmişdir.

*Xəlfə ağzın sirrini hər dəm qılır izhar söz,
Bu nə sirdir kim, olur hər ləhzə yoxdan var söz [3, s.151]*

Dahi Füzulinin yaradıcılığının mövzu və ideya istiqaməti zəngin və rəngarəng olsa da, məhəbbət lirikası onun yaradıcılığının əsasını təşkil edir. Füzuli özü də yaradıcılığının bu istiqamətinə işarə edərək qəzəllərinin birində bu fikri aşağıdakı kimi ifadə etmişdir.

*Məndən, Füzuli, istəmə aşarı-mədhü-zəmin,
Mən aşiqəm, həmişə sözüm aşiqənədir. [3, s.107]*

İnsan mənəviyyatını obrazlı təsvir edən lirikanın ədəbi ənənə və novatorluq, poetik üslubların müxtəlifliyi baxımından olduqca maraqlı bir mərhələsini 70-ci illər ədəbiyyatı təşkil edir. Bəhs edilən dövrdə Füzuli peziyasının görkəmli davamçılarından biri də Vaqif Səmədoğludur. Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığını fərqləndirən başlıca amillərdən biri o idi ki, çağdaş poeziyamızda mükəmməl poetizm ustası olan atası Səməd Vurğun kimi deyil, daha mərhəm-ic dünyaya və orada sevinc, kədər, tənhalıq, qorxu psixologiyasının, özünə ünvanlanan cavabsız suallar, Allahla söhbət kimi hal və ovqatların da mövcud olduğu poeziya yolunu tutdu. Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığı, demək olar ki, pessimist notlar üzərində qurulmuşdur. Şairin yaradıcılığını tədqiq edənlər onu adətən tənhalıq, fəlsəfi-analitik düşüncələr şairi kimi xarakterizə ediblər. Vaqif Səmədoğlu poeziyası həyat və ölüm haqqında düşüncələrlə həm ümid, həm də ümitsizlik poeziyası kimi diqqəti cəlb edir. Şairin poeziyasını aşağıdakı qruplara ayırmaq olar:

- 1) Fəlsəfi şeirlər
- 2) Məhəbbət-həsrət şeirləri
- 3) Allahla söhbət
- 4) İctimai-analitik şeirlər

Şairin gənclik illərində qələmə aldığı şeirləri ilə yaşa dolmuş çağlarında yazdıqları arasında ciddi üslubi poetik fərq nəzərə çarpmır. Onun erkən şeir yaradıcılığının bəzən qaranlıq, yarımqaranlıq, nadir hallarda isə işıqlı “otağında” böyüyüb yaşayan lirik “mən”i sanki qocalmır və bu “otaq”dan çıxıb rəngli dünyaya qarışmağa qorxur. Şairin ilk qələm təcrübələrinə nəzər saldıqda tənhalığın onu sanki kədərdə təsəlli, ümitsizlikdə özünüdərk, tənhalıqda hikmət kəşf etmiş “müdrək qoca”ya çevirdiyinin şahidi oluruq. Şeirdə pessimist çalar, tənhalıq, kədər motivi Azərbaycan romantik şeirinin tarixi təkamülündə əsas mövzu istiqamətlərindən biridir. Klassik irsin Xaqani geniş miqyasda isə Füzuli kədəri XX əsrin ikinci yarısında poeziyada öz təsirini göstərmişdir. Vaqif Səmədoğlu lirikasında məhəbbət-həsrət məzmunlu şeirlər də kifayət qədər çoxdur. Məhz bu tipli şeirlər ideya məzmun baxımından yalnız romantik, aşiqanə incə duyğular tərənnümü hesab etmək düzgün olmazdı. Şairin bütün yaradıcılığı boyu keçən əsas üslubi - həzin pessimizm - ekzistensializmlə bağlıdır. Ekzistensializmə görə, insan varlığından son dərəcə bezmişdir, o gerçəkliyin önündə mənəvi tənhalıq və qorxunun daşıyıcısıdır. Həyata bədbin baxış müşahidə edilir, insan varlığı öz əhəmiyyətini itirir, nə təbiətdə, nə də Allahda özünə dayaq tapa bilmir. [7, s.30]

Vaqif Səmədoğlu poeziyasında lirikasında kifayət qədər Allah-Vaqif xətli lirik şeirlər yer alır. Vaqif Yusifli məqalələrinin birində Vaqif Səmədoğlu poeziyasını səciyyələndirən qeyd edir; “Şairin bu mövzulu şeirləri, poeziyada ilk dəfə olaraq Allah üzərindəki mistik örtüyü götürdü. İnsan Allahla doğmalığı insanın son pənahı olan Allaha doğru yolu qısaltdı”. [6, s.97]

Sələfi Füzuli kimi Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığının böyük bir qismini məhəbbət məzmunlu şeirlər təşkil edir. Füzuli yaradıcılığında xüsusən, onun lirikasında Məcnun obrazı təzadlı funksiyası var. O həm Füzulinin lirik qəhrəmanının qəm yoldaşı, həm rəqibi bəzən isə onun özüdür. Vaqif Səmədoğlu yaradıcılığında da bu xüsusiyyətlərə rast gəlinir.

*Günaha batmağım gəlib, ay Allah
Cəsarət dəmidir, saxlama məni.
Sənə inamdan da gözəl bir qız var,
Xəyanət dəmidir, saxlama məni. [5, s.85]*

Allaha müraciət, xahiş biraz da tələb olan bu məhəbbət şeirində Füzulinin məşhur;

*Yarəb, bəlayi-eşq ilə qıl aşına məni,
Bir dəm bəlayi-eşqdən etmə cüda məni.*

- beytini xatırladır. Bu şeirin ilk misrasından başlayaraq məhəbbətin günah olmasına etiraz motivi Füzuli mövqeyi ilə səsleşir. Vaqif Səmədoğlu məhəbbəti ən müqəddəs sayılan anlayışlarla - vətən, milli qürur, millət anlayışları ilə qarşı-

laşdırır və üstünlüyü sevdalı faciəyə verir. Füzulinin lirik qəhrəmanı üçün də Vətən-sevgilinin özündən başqa bir yer deyildir. Füzulinin vətənpərvərliyinə sübut kimi yazılan məşhur beyt, əslində Füzulinin hər cür əhkam və kütləvilikdən yüksəkdə duran böyük məhəbbətinin sübutudur.

*Sənin ad gününə gül dərmək üçün,
Sinəmə çəkdiyin dağa çıxıram. [4, s.120]*

Beləliklə, çağdaş poeziyamızda klassik irsdə istifadə olunan poetik fiqurlardan, poetik obrazlardan istifadə olunması bugünkü poeziyamızın zənginləşməsinə səbəb olmuşdur. Dahi Füzulinin qoyub getdiyi poeziya nümunələri müasir dövrdə Vaqif Səmədoğlu, Vaqif Bayatlı, Salam Sarvan kimi şairlərin yaradıcılığına geniş şəkildə təsir göstərmişdir. Bu şairlər baxmayaraq ki, Füzuli kimi klassik şeir nümunələri yaratmamışlar lakin bu sənətkarların əsərlərinin mövzusu, işlətdikləri poetik fiqurlarda Füzuli nəfəsi duyulur.

Ədəbiyyat

- 1.Əli Kərim “Seçilmiş əsərləri” Bakı, 2004
- 2.Əli Kərim Qayıt Bakı,1983
- 3.Füzuli Məhəmməd “Seçilmiş əsərləri” altı cildə, I cild Bakı, 2005
- 4.Salam Sarvan “ Yerin ortası da təklərə küncdür” Bakı, 2001
- 5.Vaqif Səmədoğlu “Uzaq yaşıl ada” Bakı, 2004
- 6.Vaqif Yusifli “Karvanbaşı yolun hayandır” Bakı, 1998
- 7.Yeganə Abdullayeva “XX əsr ədəbiyyatında modernizm” Bakı, 2005
- 8.Yaşar Qarayev “ Poeziya və nəsr” Bakı,1979

Summary

Fuzuli”s traditions in modern Azerbaijani poetry

Classical poetry has played a big role in the formation and development of modern Azerbaijani poetry. Poets like A.Karim, V.Samadoglu, V.Bayatlı, R.Rovshen, S.Sarvan have benefited from Fuzuli”s legacy and enriched Azerbaijani poetry with various literary samples. Though these poets benefited from great Fuzuli, they created their own original poetic samples.

Резюме

Основоположник современной Азербайджанской традиции Физули

Современной Азербайджанской поэзии в формировании и развитии классической поэзии сыграл большую роль. Воспользовавшись наследиями Физули поэты Азербайджана как Али Керим, Вагиф Самедоглу, С.Сарван, В.Баятлы, Р.Ровшан обогатили поэзию различных художественных примерах. Эти поэты так как воспользовались наследиями Физули но у них были созданы свои оригинальные образцы поэзии.

*Rəyçi: fil.f.d., dos. A.Hacıyeva
ADU-nun Azərbaycan dili
və ədəbiyyatı kafedrasının
06.02.2017-ci il tarixli iclasının
07 sayılı protokoldan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 05.04.2017